

A KORTÁRS ÍRÓ

Miklós Bánffy: *The Enchanted Night*

■ Bánffy Miklós neve a huszadik század utolsó éveiben vált ismertté az angol olvasók számára, miután 1999 és 2001 között az Arcadia Books nevű kis kiadó megjelentette az *Erdélyi történet* három kötetét Patrick Thursfield és az író lánya, Bánffy-Jellin Katalin fordításában. Az angol kiadás sikeresnek bizonyult, fordítói elnyerték az Egyesült Királyság egyik legjelentősebb fordításoknak szánt díját, az Oxford-Weidenfeld Fordítási Díjat. Az angol nyelvű piacon való megjelenés ugyanakkor lendületet adott az egyéb nyelvekre való átültetésnek is: az elmúlt húsz évben francia, spanyol, olasz, holland, német, sőt kínai nyelven is megjelent, a közelmúltban (2019-ben) pedig Marius Tabacu kítűnő fordításában román nyelven is kiadták.

A relatív siker ellenére (az Arcadia Books 2009 és 2011 közt új, modernebb dizájnú borítóval újra kiadta a köteteket, illetve 2011-ben *The Phoenix Land* címen az emlékiratait is) Bánffy neve mellé azért mintha odatapadt volna az „elfelejtett” vagy „újrafelfedezett” jelző. A recenziók kötelező eleme lett megfogalmazni némi csodálkozást, hogy egy ilyen izgalmas életműről korábban mit sem hallott a recenzens/olvasó. Neveztek erdélyi Tolsztojnak, osztrák–magyar Trollope-nak, aki rókavadászat helyett suhanó szánokról, a House of Commons helyett pedig a budapesti Parlament folyosóin zajló beszélgetésekről ír, próbálták a helyzetéből fakadó egzo-

tikum mögött felvázolni egy nagy modern regény szerkezetének körvonalait és az általános érvényű emberi igazságok megfogalmazását.

Az igyekezet, hogy a mai olvasó világa felől váljék értelmezhetővé egy bő fél évszázaddal korábban zárt életmű, érthető, hiszen a huszonegyedik századi angol olvasó számára nagyon távoli, és számos kulturális, történeti, társadalmi háttérismeretet igénylő világról szól Bánffy monumentális regénytrilógiája. Nem csoda, hogy a *Telegraph*-ban lelkes recenziót író Charles Moore a nagy klasszikus regények hívószavait sorolja Bánffy könyve kapcsán: „Bánffy trilógiája az egyik legjobb fikciós mű, amit valaha olvastam. Nagyon szórakoztató, ugyanakkor mélységesen komoly. Olyan, mint a *Háború és béke* meg az *Anna Karenina* egybegyűrve. Szerelem, szex, város, vidék, pénz, hatalom, szépség és egy saját vérszét megakadályozni nem tudó társadalom pátosza – minden itt van.”

Egy letűnt korszak és életforma monolitikus regénytrilógiában való megörökítése után a „magyar Tolsztoj” kispőzójából közölt válogatás kiadója, szerkesztője, fordítója óhatatlanul döntéshelyzetben találja magát: milyen szövegek kerüljenek az elbeszéléskötetbe: a nagyregény által kitaposott utat volna érdemes követni, vagy megismertetni az olvasót Bánffy munkásságának új, még ismeretlen világaival? A kozmopolita, nagy műveltségű politikus-Bánffy, a színpadi világ kiváló ismer-

rője, a távoli, egzotikus Erdélyből származó arisztokrata vagy a havasi kisemberek zord világát tömör, erős mondatokban megjelenítő író kerüljön előtérbe? Milyen hangon szólaljon meg a Bánffy-novellisztika, egy általánosabb, közérthetőbb vagy az eredeti magyar szöveg esetleg archaizáló vagy regionális elemeit átvenni próbáló, egzotikus hangon?

A Pushkin Press által 2020-ban kiadott *The Enchanted Night* címet viselő kötet szűk, mindössze tizenkét szöveget tartalmazó válogatás Bánffy teljes pályája során írott kisprózájából, melynek címadó írása éppen Bánffy egyik utolsó elbeszélése, az 1946-ban megjelent *Bűvös éjszaka*. (Amelynek eredeti lelőhelyeként tévesen adják meg az akkor már nem létező *Erdélyi Helikon* irodalmi folyóiratot. Érdekességszámba megy az is, hogy erre az írására a magyar recepció kisregényként szokott hivatkozni, önálló könyv formában is jelent meg a Józsa Béla Atheneum kiadásában, 1946-ban. Mint ilyen talán az utolsó olyan írása volt Bánffynak, amelyet kényszerű elhallgattatása, majd Magyarországra való áttelepülése előtt még megjelentetett.)

A Pushkin Press egyébként olyan neves szerzők angol kiadója, mint a nemzetközi piacon a közelmúltban egyre népszerűbb Szerb Antal, Stefan Zweig vagy Elsa Morante. A novellák fordítója, Len Rix ugyancsak nagy presztízsű, többszörösen díjazott fordító, a magyar irodalomból többek közt Szerb Antal és Szabó Magda munkái szólalnak meg az ő hangján angolul. Az új, angol nyelvű Bánffy-kötet tehát már nem meglepetésként érkező egzotikum, hanem illeszkedik abba az értelmezési irányba, amelyet Szerb Antal vagy Márai nyugat-európai sikere kijelölt. Mivel itt kisprózáról van szó,

és nem regénytrilógiáról, amelynek világa térben és időben jóval behatároltabb, a szövegválogatás lehetővé teszi a Bánffy-életmű nagyobb lélegzetű, aktualizáló olvasatát. És éppen ez az, ami magyar olvasóként rendkívül izgalmas lehet számunkra: melyek a Bánffy-próza olyan vonásai, amelyek az idegen nyelv és kultúra fénytörésében mutatkoznak meg, és amelyeket felerősít a szűk körű, és mindenkor aktualitás érzékeny válogatás?

Ennek visszafejtésében eligazításként szolgálhat a fordító előszó, amelyben Len Rix röviden felvázolja Bánffy élettörténetét, felsorolja életművének jelentősebb darabjait, kitérve olyan művekre is, amelyek még nem olvashatók angolul, mint a *Reggeltől estig* című korai (1927-es regénye) vagy utolsó műve, az 1949-ben írt *Milolu*. (Amely kapcsán Bánffy és általában a művészet profetikus vonása is felmerül, hiszen a kisregény cselekménye azzal indul, hogy fényes nappal ellopnak egy festményt a Szépművészeti Múzeumból – utóbb két ilyen alkalom is volt –, illetve egy Leonardo da Vinci által festett Jézus-portré eredetiségének kérdése is felmerül, ami csupán a közelmúltban lett téma a művészettörténeti hírek között.)

Az új angol kiadás tehát egy modern, izgalmas, a mai kor emberének mentalitásvilágához közel álló témákkal dolgozó Bánffy Miklóst mutat be. Ez legerőteljesebben a női sorsokra való fókuszálásban, illetve a női szempontot hangsúlyozó novellákban érhető tetten. A kiválasztott tizenkét elbeszélés felében erős női szereplőkkel találkozunk, a cselekmény az ő alakjukra összpontosít, az ő gondolataikat követjük. Két, középkori díszletbe helyezett mese (*A sátán, Lóki Gáspár csodás története*) lovaghősei számára ugyancsak

egy-egy nőhöz való viszonyuk bizonyul sorsdöntőnek. Különösen erőteljesen jelentkezik mindez a *Helena Spártában* című novellában, amely mai szemmel a toxikus maszkulinitás, a macsó kultúra erőteljes kritikájaként is olvasható, és nagyon hasonlóan ragadja meg a trójai háború témakörét, mint a közelmúltban Pat Barker Booker-díjas szerző két regénye a *Briszéiszt*, illetve a mondakör többi női alakját központba helyező *The Silence of the Girls* és a *The Women of Troy*.

Míg magyar olvasó számára Bánffy alapvetően nagy transzilvánista íróink egyike, életművének egyik értelmezési kulcsa az erdélyi, többnyire magyar szempontból történő etnikai olvasat, addig a jelen válogatás néhány szövege egy nagy műveltségű kozmopolita világfit mutat meg. Olyan író, aki kínai diplomatókkal cseveg egy Nyugat-Európán keresztül robogó vonaton, akinek írásaiban a távoli kelet ugyanolyan mesésen vonzó, de azért rendszeres hajójáráttal elérhető célpont, mint a koloniális korszak nagy angol szerzői számára. (Ilyen értelemben angol olvasói számára Bánffy olvasható Kipling vagy Conrad felől is.)

A négy Erdélyben játszódó történet ebből a szémszögből nézve egyfelől némi archaikus egzotikumra épít (*Farkasok*, *Havasí történet*), másfelől meg egyértelműen román vagy vegyes etnikumú vidéken játszódó történet.

Ugyancsak közvetlenül a mai olvasó világképéhez szól az eredetileg 1942-ben, az *Erdélyi Helikon*ban közölt *A fertőzött planéta* című novella, amely a maga korában még szatirikus pacifista írás lehetett elsősorban, de huszonegyedik századi olvasója számára a klímaválság és világhár-

vány közepén erőteljes többletjelentéssel bír a Földet megmenteni igyekvő, az azt pusztító veszélyes kórokozók (emberekkel) kísérletező tudósok története.

Bánffy Miklós kisprózája angolul tehát egy mai témákra érzékeny, az eredeti lokális/temporális értelmezési keretek közül határozottan kilépő szerzői világot mutat meg. Ezt tükrözi Len Rix elegáns, gördülékeny fordítása is, amely az egyes szövegek esetleg idegenen hangzó, archaizáló elemeit kiiktatva, egy általánosabb, elegánsabb és közérthetőbb prózanyelvet teremt. Így lesz az eredetiben „elosztás” jelentésű régies „osztály” szó az angolban elv „principle”. („Pedig az osztály már előzetesen is így volt megbeszélve” / „despite the fact that the matter had been agreed in principle before they had come.”)

Hogy ez az eredeti értelmezési keretektől történő elmozdulás még mindig mennyi egzotikumot jelenthet egy angol olvasó számára, azt jelzi a fordítói előszó zárata, amely arra figyelmeztet, hogy az írások „kezdeti vonzereje talán a helyszínek újdonságában rejlik, ám ami bizonyára megmarad belőle, az az elbeszélő könnyed stílusa, a részletekre való érzékenysége és az az együttérző okosság, amely átítatja a cselekményt, legyen az bármilyen bizarr vagy groteszk”.

A *The Enchanted Night* tehát egy újabb lehetőség arra, hogy a Bánffy-értelmezésből itthoni megközelítésben is végleg kikopjon az Ady által bármennyire is pozitívan értett „úri dilettáns” jelző, hogy Bánffy közéleti, politikai karrierje, társadalmi származása végül csakugyan háttérbe szoruljon írói érdemei mögött.

Vallasek Júlia